

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42'373.49:811.162.1'373.49

Primljen 11.11.2013.
Prihvaćen 4.12.2013.

EUFEMISTIČNI FRAZEMI KAO IZRAZ JEZIČNOG TABUA (NA PRIMJERU FRAZEMA ZNAČENJSKOG POLJA 'SMRT' U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU)

Karina Giel*

Fakultet

Svrha ovog priloga je dokumentirati hrvatske eufemistične frazeme koji pripadaju leksičkom polju smrti te njihova usporedba s poljskom leksičkom građom. Frazeološke sveze koje smo podvrgnuli analizi, zabilježene su u frazeološkim rječnicima izdanim tijekom posljednjih dvadeset godina. Istaknuli smo sedam tematskih područja: Umiranje (prirodna smrt); Nagla smrt (ubijanje, smrtna kazna); Predodžbe smrti; Samoubojstvo; Lijes; Groblje; Sprovod. Na temelju usporedbe dokazali smo da frazeologija čini zajednički prostor između srodnih slavenskih jezika koje spaja kulturna zajednica.

Ključne riječi: ekvivalent, eufemizam, frazem, metafora, metonimija, smrt, tabu.

0. UVOD

De morte aut bene, aut nihil...¹

Iako postojanje tabua motiviraju iracionalna uvjerenja, u ovo vrijeme nitko ne negira njihovu prisutnost u društvenom životu svakog naroda.

* Karina Giel, Zavod za slavenske jezika Sveučilišta Adama Mickiewicza, Poznanu, frazemik@gmail.com

¹ „O smrti sve najbolje” – poslužili smo se parafrazom poznate latinske uzrečice: *De mortuis aut bene aut nihil*, dakle „O mrtvima sve najbolje“.

Zabrana nekih postupaka, u tome i jezičnih pojava (Leszczyński 1988:10), poznata je svim kulturama. O postojanju različitih tabua čovjek doznaje tijekom odgoja, uči kako ih poštovati, makar ih ponekad ne razumije i ne prihvaća (Dąbrowska 1993:20). Čini se pak da neosporna iracionalnost te činjenice je bez značaja u usporedbi s ulogom koju oni igraju. Naime na straži su etičke i moralne ravnoteže, podsjećajući čovjeka da ima obaveze prema društvu čijeg je dio (ibidem, str. 20). Pitanje tabua složen je psihološki, religijski, antropološki, etnografski i jezični problem. Istražujući eufemistične frazeme usredotočit ćemo se samo na posljednji od navedenih aspekata.

Z. Leszczyński (1988:14) primijetio je da je raznolikost motiviranosti tabua razlog zbog kojega je veoma teško dati iscrpan pregled uzroka njihova nastanka, tim više što se oni mogu preklapati. Jezikoslovci su pak složni kada je riječ o vjerovanju u magičnu moć riječi koja je položila temelj prvobitnom jezičnom tabuu. To vjerovanje osnova je općeg uvjerenja da postoji magična veza između određene riječi i referenta u izvanjezičnoj stvarnosti koju ta riječ označava ili uz koju je vezana. Veza između znaka i designata nije u ovom slučaju ugovorena nego stvarna (Engelking 1984:116). Uvjerjenje o njezinu postojanju posredno se odražava u nekim poslovicama ili frazemima, npr.: *Ne izazivaj vraga* (polj. *Nie wywołuj wilka z lasu*), *Ne diraj lava dok spava* (polj. *Nie budź licha, kiedy śpi*) ili *Mi o vuku, a vuk na vrata* (polj. *O wilku mowa, a wilk tu*). Vjerovanje u magičnu moć riječi bilo je karakteristično za tradicionalne kulture, no poznato je i u ovo doba, mada u donekle promijenjenom obliku². Sada uporaba riječi tabua kod govornika više ne izaziva strah, jer je u našem kulturnom krugu gotovo potpuno nestalo mistično-magijsko razmišljanje (Dąbrowska 1993:28). Ipak njegovo spominjanje na neki način još je odbojno i izaziva nelagodu. Davno praznovjerje zamijenile su društvene etičke norme. S obzirom na činjenicu da se nije moguće potpuno odreći imenovanja nekih referenata u izvanjezičnoj stvarnosti, jezik svojem korisniku nudi primjerena zamjenska sredstva – eufemizme.

Eufemizacija se temelji na tome da se na području jezika stvara zamjenska stvarnost koja služi za izražavanje neugodnih sadržaja (Krawczyk-Tyrpa 1996:89). Ta stvarnost postoji između čovjeka i

² S. Widlak (1963:89) ovaj tabu naziva „tabu nowozytnym“, dakle ‘novovjekovnim tabuom’.

područja života na koje se tabu odnosi. Samim time postaje i posrednik koji ublažava sudar sfera *sacrum* i *profanum*. A. Engelking piše: „Čini se da tabu ima medijacijska i posredujuća obilježja. On je sredstvo koje omogućuje dodir čovjeka sa sferom *sacrum* (Engelking 1984:116)“ [prijevod autora]. Zabrane tabua, koje štite od izravnog kontakta sa *sacrumom*, dovode do posebnog, svečanog dodira. Eufemizmom se izbjegava riječ koja zvuči neprikladno i čija bi uporaba mogla izazvati nelagodu. Uloga eufemizma je dakle zaštita psihe od presnažnih dojmova (Widłak 1963:102) A. Dąbrowska (1993:99) skreće pozornost na to da je već samo zaobilaženje riječi „smrt“ ili „umrijeti“ ublažavanje, zato se pažljivo izbjegava njihovu uporabu. I Borkowski, koji je analizirao sadržaj 103 grobničke inskripcije, primijetio je da se samo u slučaju 16 inskripcija posegnulo za nazivanjem smrti *expressis verbis* (Borkowski 2000:353). Eufemizmi mogu dolaziti u obliku sinonima, aluzije, elipse, preoblikovanja ili perifrize³. Među perifrazama ističu se frazeološke perifrize koje, prema A. Dąbrowskoj (1993:36), zovemo eufemistični frazemi. Zamjenjivanje pojedinih riječi složenim svezama također je eufemistički pothvat, vjerojatno se upravo zbog toga eufemizam poistovjećuje s frazemom. Nakon što je analizirala 22 enciklopedijske definicije naziva *eufemizam*, A. Dąbrowska (ibidem, str. 37) zabilježila je da se u 13 slučajeva on poistovjećuje s frazemom. Slično je s hrvatskom tradicijom u kojoj definicija eufemizma glasi: „Eufemizmi su oni jezični oblici, riječi i fraze za kojima se poseže u komunikaciji kada valja zamijeniti nepoželjne i situaciji neprimjerene i neodgovarajuće riječi koje izravno upućuju na referenta te imaju konvencionalno neugodne asocijacije“ (Kuna 2007:95).

U ovom se prilogu u značenju *frazema*⁴ koristi i naziv *frazeološka sveza*. Prilikom obrade leksičkog materijala rabimo također i naziv *izraz te sintagma*. U nekim slučajevima se u sličnu svrhu koristi i riječ *eufemizam*.

U kategoriju tabua (u svim kulturama) spadaju pojave koje su za čovjeka iracionalne, tajanstvene, opasne i strane (Engelking 1984:116). Slučaj smrti čini se ispunjava sve navedeno. S obzirom na činjenicu da je

³ Pregled načina eufemizacije navodi A. Dąbrowska (1993:262-376).

⁴ Frazemi su „leksičke sveze čije značenje ne odgovara zbroju značenja njezinih sastavnica ni značenju bilo koje od njezinih sastavnica koja se analizira odijeljeno“ te „sveze riječi čije značenje odgovara zbroju značenja njezinih sastavnica, no barem jedna od tih sastavnica ima posebno značenje koje mu ne pripada u slobodnim, neustaljenim vezama s drugim riječima [prijevod autora]“ i koje se još nazivaju frazeološkim svezama Bąba (1986:8-9).

bolna, neizbježna i neopoziva, smrt ne samo da izaziva strah i žalost nego i odbojnost. Čovjek kojega je sudbina prisilila da se suoči sa smrtnošću osjeća potrebu da se obrani od tako snažnog dotoka emocija, i to negiranjem, bijegom ili otporom. Nesklonost prema prihvaćanju smrti posebno je vidljiva u ovo vrijeme brzog civilizacijskog napretka. Što je progres u znanosti veći, to je ljudima teže pomiriti se sa smrtnošću. K. Długosz ovako opisuje tu pojavu: „...Postižemo napredak u znanosti, ali više se bojimo smrti jer se s njom ne želimo pomiriti. Smrt je sada u svakom pogledu postala znatno strašnija, usamljenija, mehanizirana i dehumanizirana, te je i pored medicinskog napretka često čak i iz tog gledišta teško odrediti kada je nastupila“ (Długosz 1991:42) [prijevod autora]. Opet I. Borkowski (2000:343) primjećuje da smrt danas izaziva strah jer proturječi vjerovanju u neiscrpljene mogućnosti savladavanja prirode od strane ljudske vrste. Trenutak u kojem se prihvaća smrt nije ukrštavanje oružja – i dalje pokušavamo štititi svoju osjetljivost ublažavanjem viđenja smrti, kroćenjem njezine grozote. A. Engelking (1984:118) navodi riječi J. Bréhanta: „Tabu smrti ima defenzivno obilježje, njegova primjena je samoobrana [prijevod autora].“ Međutim A. Dąbrowska (1993) primjećuje da je to suptilnost, odnosno uljudnost koja ne dopušta da se o smrtnošću govori izravno. Ako osjećamo strah prema nekim pojavama, onda i naša razboritost zahtijeva da o njima – ako već moramo – govorimo na zamagljen i aluzivan način. K. Widłak (1963:91) smatra da se eufemizmi koji se odnose na smrt temelje na prešućivanju ili ublažavanju uz pomoć različitih načina izričaja koji bi na slušatelja mogli ostaviti loš ili odbojan dojam te mu nanijeti nelagodu. A. Krzyżanowska u uvodu u svoj članak piše da izrazi koji nazivaju smrt direktno, evociraju negativne emocije: žalost, strah, odbojnost. Eufemističke fraze ublažavaju drastičnost smrti i oslabljuju snažnu emotivnu obojenost koja se veže uz tu pojavu (Krzyżanowska 1996:93). Putem neutralizacije straha od smrti vrše terapijsku funkciju. Uporabom tzv. sakrivajućih čimbenika eufemizam omogućuje da se smrt „pripitomi“ i učini prihvatljivijom. Takav čimbenik može biti religijsko, uzvišeno, neobično ili obrnuto – podrugljivo ili čak pogrdno obilježje (Dąbrowska 1993:99).

Svrha ovog priloga je dokumentirati hrvatske eufemistične frazeme koji pripadaju leksičkom polju smrti te njihova usporedba s poljskom leksičkom građom. Želimo dokazati da frazeologija čini ovdje zajednički

prostor između srodnih slavenskih jezika koje spaja kulturna zajednica. Zbog potrebe ograničenja istraživanja na jedno leksičko polje⁵, odlučili smo se usredotočiti na analizu frazeoloških sveza koje se rabe u okviru semantičkog polja smrti. U tu svrhu poslužili smo se podjelom koju je A. Dąbrowska predložila u knjizi *Eufemizmy współczesnego języka polskiego* (1993). Autorica navodi različite podjele na područja na kojima se javljaju eufemizmi koje je predložilo petnaestoro drugih autora i primjećuje da, iako se njihov pristup znatno razlikuje, jedno se područje ipak pojavljuje u svim podjelama i vezano je upravo uz smrt i umiranje (ibidem, str. 69). Sama A. Dąbrowska ističe sljedeće referente u izvanjezičkoj stvarnosti koje pripadaju leksičkom polju „Smrt i uz nju vezane pojave“:

1. Umiranje (prirodna smrt)
2. Nagla smrt (ubijanje, pogubljenje)
3. Predodžbe smrti
4. Samoubojstvo
5. Lijes
6. Groblje
7. Sprovod (ibidem, str. 70.)

Prikupljena građa nas je navela na to da uvedemo manje promjene u spomenutu strukturu semantičkog polja smrti. Odlučili smo proširiti leksički materijal koji pripada trećoj točki za frazeološke sveze koje opisuju zagrobni život te eufemizme u kojima predodžba smrti nastupa posredno kroz izraze čije je rječničko značenje: „biti mrtav“ (doslovno: ‘być martwym’). U petoj točki uzeli smo u obzir također i sveze koje imenuju grob, dok smo u sedmoj točki dodatno razmotrili frazeme koji opisuju odnos sredine prema pokojniku, među ostalim i žalovanje.

S obzirom na veličinu članka odustali smo od navođenja brojnih drugih eufemističnih frazema u kojima se slika smrti pojavljuje na posredni način. Tu su, među ostalim, frazeološke sveze čija rječnička definicija glasi: „zahtijevati čiju smrt“ (doslovno: ‘chcieć czyjejs śmierci’), „dospjeti u smrtnu opasnost“ (dosl. ‘znaleźć się w śmiertelnym niebezpieczeństwie’) ili „izbjeći smrt“ (dosl. ‘uniknąć śmierci’). Ne obrađujemo ni frazeološke sveze čija je svrha jedino dodatno odrediti posebne okolnosti smrti, kao što su na primjer *umrijeti (poginuti) kraj*

⁵ Pridržavamo se definicije leksičkog polja R. Tokarskog (1984:11): „Leksičko-značenjsko polje podrazumijeva skupinu riječi koje veže zajedničko značenje i između kojih postoje određene značenjske relacije koje kao posljedicu daju kompaktan i hijerarhijski sustav [prijevod autora].”

tuđega plota (dosl. 'umrzić (zginuć) pod obcym płotem'), polj. *zdechnąć <jak pies> pod płotem; umrijeti pod nożem* polj. *umrzić pod nożem*. Odustali smo također od analize frazema koji sadržavaju sastavnice iz semantičkog polja smrti, ali im značenje nije vezano za koncept smrti, npr. *grobna tišina* polj. *grobowa cisza*. Ograničena veličina priloga također je dovela do toga da smo odustali od objašnjavanja pozadinske slike frazema koja se ionako pretežno podudara u oba jezika. Stoga se dodatne napomene bilježe jedino uz te izraze koji su formalno slični, ali se razlikuju po značenju.

U ovom prilogu podvrgnuli smo analizi hrvatske frazeološke sveze koje pripadaju gore opisanom leksičkom polju. Sve su zabilježene u sljedećim rječnicima izdanim tijekom posljednjih dvadeset godina:

1. Matešić Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Menac Antica, Pintarić Neda (1986), *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik*, „Mali frazeološki rječnici 3“, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
3. Menac Antica, Fink-Arsovski Željka, Venturin Radomir (2003), *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: FF press. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4. Vrgoč Dalibor, Fink-Arsovski Željka (2008), *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik: kazalo engleskih i hrvatskih frazema. Croatian-English dictionary of idioms: index of English and Croatian idioms*, Zagreb: Naklada Ljevak

Na nekim mjestima navodimo i neke izraze ekscerpirane iz *Rječnika hrvatskog žargona* T. Sabljaka (2001).

Može se zaključiti da je frazeološki materijal iz gore navedenih rječnika postojao u jeziku u posljednjih dvadeset godina. Ipak želimo naglasiti da frazeologija semantičkog polja smrti ne izlazi brzo iz upotrebe. Odavno postoji u jeziku što dokazuju brojne varijante određenih frazeoloških eufemizama. Problem promjenjivosti eufemizama u vremenu je pokrenula i A. Dąbrowska (1993:58) pišući: „Površno upoznavanje kronološke promjenjivosti eufemizama budi sumnju mijenja li se taj leksički sloj stvarno tako brzo i dinamično [prijevod autora].“

Zatim smo hrvatskim svezama riječi našli parnjake u poljskom jeziku, i to u sljedećim rječnicima:

1. Bąba Stanisław, Liberek Jarosław (2002c), *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Kłosińska Anna, Sobol Elżbieta, Stankiewicz Anna (ur.) (2009), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
3. Lebda Renarda (2005), *Nowy słownik frazeologiczny*, Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Językowe.
4. Menac Antica, Pintarić Neda (1986), *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik*, „Mali frazeološki rječnici 3“, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
5. Moguš Milan, Pintarić Neda (2002b), *Poljsko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
6. Müldner-Nieckowski Piotr (2004), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*.
7. Skorupka Stanisław (1987), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Svaku frazeološku svezu provjerili smo i u multimedijalnim frazeološkim rječnicima PWN⁶, tradicionalnom rječniku poljskog jezika (Dubisz, 2002a) te internetskom: *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*⁷. Da bi građa bila raznolika, odlučili smo navesti i neke izraze iz rječnika žargona i razgovornog jezika (1993, 2000).

Način bilježenja ekscerpirane građe je sljedeći: iza kurzivom pisanog hrvatskog eufemističnog frazema uz kraticu „dosl.“ slijedi njegov doslovan prijevod na poljski jezik koji se bilježi pod navodnicima koji su tipični za definicije, tj. “, zatim se uz kraticu „polj.“ navodi kurzivom poljski frazem koji mu je najbliži po značenju i strukturi. Doslovni prijevod se ne navodi u slučaju kada postoji poljski frazeološki ekvivalent. Ako on nije zabilježen, to znači da ekvivalent ne postoji ili je parnjak neke druge, podudarnije hrvatske frazeološke sveze. Polazna točka bili su hrvatski frazemi zato se služimo načinom njihova bilježenja koji je sličan primijenjenom u Hrvatskom frazeološkom rječniku (Menac, Fink-Arsovski, Venturin:2003). Okruglim se zagradama označuje zamjena za prethodnu riječ koja ne mijenja značenje frazema dakle

⁶ To su izdani 2010. na CD pločama rječnici *Słownik idiomów PWN* i *Słownik frazeologiczny PWN*.

⁷ On se nalazi na internetskoj stranici <http://usjp.pwn.pl/>.

inačica, a fakultativni dijelovi frazema stavljaju se u izlomljene zagrade. U slučaju glagolskih natuknica parovi svršenoga i nesvršenoga vida u okviru istog frazema odijeljeni su kosom crtom. Ta pravila odnose se ujedno na hrvatski frazem, njegovu definiciju, kao i poljski ekvivalent.

Neki od navedenih hrvatskih frazema su višeznačni, npr. *izgubiti glavu* koji kao prvo znači isto što i „ne snaći se“ (dosl. ‘nie odnaleźć się w sytuacji’), kao drugo „jako se zaljubiti u *koga*“ (dosl. ‘bardzo się zakochać w kim’) i kao treće „poginuti“ (dosl. ‘zginąć’). Namjeravamo se ipak usredotočiti jedino na značenje koje je bitno s gledišta razmatrane tematike smrti. Samo ćemo u posebnim slučajevima upozoriti na činjenicu da dotični frazem ima šire značenje.

1. UMIRANJE (PRIRODNA SMRT)

U ovoj su se skupini našli svi eufemistični frazemi čija je definicija u hrvatskim rječnicima sadržavala leksički element: „umrijeti“ (dosl. ‘umrzeć’). To su pretežno izrazi koji opisuju smrt koja je nastupila iz prirodnih razloga, kao što su bolest i starost, ili smrt općenito, bez upućivanja na njezine posebne okolnosti. Frazeološke sveze u ovoj skupini mogu se podijeliti prema A. Krzyżanowskoj (1996:92). na emotivno obilježene patetične eufemizme koji smrt uzvisuju te podrugljive koji smrt opisuju deprecijativno. Ni u jednom od hrvatskih rječnika nisu se koristile stilske leksikografske odrednice, autori su samo ponekad navodili podatke tog tipa kao u slučaju frazema *zamirisati na pogaču* čija je definicija glasila: „iron. biti blizu smrti, približavati se smrti“ (dosl. ‘iron. być blisko śmierci, zbliżać się do śmierci’). Zbog toga je obilježnost određenih eufemizama ponekad bila sumnjiva i zahtijevala konzultacije s hrvatskim frazeolozima.⁸

Uzvišeni eufemizmi većim su dijelom usredotočeni na duhovni aspekt umiranja. Fokusiranje na dušu kao besmrtni element ljudskog postojanja davalo je nadu da smrt nije kraj nego etapa duhovnog putovanja, dakle privremeno stanje. A. Dąbrowska ovako piše o tom aspektu shvaćanja smrti: „Kršćanska vjera i druge vjeroispovijesti ublažavale su strah [od smrti – op. autora] kroz vjerovanje o postojanju zagrobnog života. Tako je već sam religijski jezik uveo različite zamjenske izraze koji su naglašavali privremenost tog stanja koje nije

⁸ Ovdje bismo htjeli srdačno zahvaliti dr.sc. Ivani Vidović Bolt na iskazanoj pomoći.

potpuno uništenje čovjeka“ (Dąbrowska 1993:92) [prijevod autora]. Dokaz za to trebalo je biti postojanje besmrtno duše o čemu svjedoče sljedeće frazeološke sveze: *ispustiti duh* dosl. ‘wypuścić ducha’, polj. *wyzionąć ducha*; *ispustiti dušu* dosl. ‘wypuścić duszę’, polj. *wyzionąć duszę*; *predati dušu* dosl. ‘oddać duszę’; *ispade komu duša* dosl. ‘dusza komu wypadła’; *ostavi (ostavila je) koga duša* dosl. ‘zostawiła kogo dusza’. Uvjerenje o postojanju duše najčešće je snažno povezano uz uvjerenje o postojanju božanstvenih bića kod kojih duša putuje nakon smrti: *dati (predati) Bogu dušu* dosl. ‘dać (przekazać) Bogu duszę’, polj. *oddać duszę Bogu*; *dati (predati) duh <u ruke> Gospodu* dosl. ‘dać ducha <w ręce> Panu’, polj. *oddać <Bogu> ducha*. Religija ublažava strah od smrti i u drugim eufemizmima uzvišenog tona, npr.: *Bog <je> uzeo (pozvao, primio) koga <k sebi>* dosl. ‘Bóg wziął (przyjął, wezwał) kogo <do siebie>’, polj. *Bóg wezwał (wziął, powołał, przyjął) do swojej chwały kogo te Gospod je pozvao (prizvao) koga <(k) sebi>* dosl. ‘Pan wezwał (przyzwał) kogo <do siebie>’. Čovjek je ipak svjestan da će duša pred Božjim licem trebati položiti račune zemaljskog života, što se ogleda u sljedećim eufemističnim, mada i podrugljivim frazemima: *otići (poći) na istinu* dosl. ‘odejść (pójść) na prawdę’ te *ići (otići, poći) Bogu na istinu* dosl. ‘iść (odejść, pójść) do Boga na prawdę’ te u primjeru sa sličnom strukturom: *ići (otići, poći) Bogu na račun* dosl. ‘iść (odejść, pójść) do Boga na rozrachunek’. Poljski eventualni parnjak tih frazema: *stanać na Boskim sądzie* dosl. ‘stati na Bożjem sudu’ već je uzvišenog tona. Uz to K. Długosz (1991:53) bilježi *powołać na sąd* dosl. ‘pozvati na sud’, dok dvojezični frazeološki rječnik (1986:8) i multimedijalni *Słownik idiomów polskich PWN* navode primjer: *stanać przed Bogiem* dosl. ‘stati ispred Boga’. Čovjek koji je živio pobožan život, poslije smrti može se nadati miru i odmoru: *otići u vječni mir* dosl. ‘odejść do wiecznego spokoju’, polj. *odejść w pokój*; *otići na vječni počinak* dosl. ‘odejść na wieczny spoczynek’, polj. *spocząć na wieki*. Vjera u postojanje zagrobnog života davala je nadu da je smrt privremeno stanje, što se odražava u perifrazama: *preseliti se (preći) u vječnost* dosl. ‘przenieść się (przejść) do wieczności’, polj. *przenieść się (odejść) do wieczności*; *otići kud za vazda gre se* dosl. ‘odejść tam, dokąd idzie się na zawsze’. Zanimljiv je hrvatski eufemizam *Bog mu se smilovao* dosl. ‘Bóg mu się zmiłował’, na koji smo naišli u članku F. Črneka (1927:18), a koji ipak ne bilježi suvremena frazeografija. Jednako tako u jeziku postoje sintagme kao što su: *Bog je uzeo koga <k sebi>* dosl. ‘Bóg wziął kogo <do siebie>’; *Bog*

je *digao* koga <na nebo, sa zemlje> dosl. 'Bóg zabrał kogo <do nieba, z ziemi>' polj. *Bóg zabrał kogo z ziemi*. Multimedijalni *Słownik idiomów polskich* PWN bilježi također izraz: *pójść do Boga* dosl. 'otići kod Boga'.

Napomene. U slučaju hrvatskog frazema *otići kud za vazda gre se*, njegov poljski parnjak mogla bi biti bliska mu po značenju i strukturi sveza riječi koju navodi A. Engelking (1993:122): *pójść tam, skąd nie ma powrotu* dosl. 'otići tamo odakle nema povratka'. Ipak poljska frazeografija ne bilježi sličan izraz.

U ovu se skupinu svrstavaju i eufemizmi koji se temelje na metafori sna. San, slično odmoru, izaziva pozitivne asocijacije kao vrsta predaha nakon teškog rada⁹. Uz to ublažava grozotu smrti jer je ipak privremeno, opozivo stanje: *usnuti <blago> u Gospodinu* dosl. 'zasnać <łagodnie> w Panu', polj. *zasnąć w Panu (w Bogu); spawati / zaspali (počivati / počinuti) wječnim (posljednjim) snem* dosl. 'spać / zasnać (spoczywać / spocząć) wiecznym (ostatnim) snem', *usnuti wječni mir* polj. *zasnąć snem wiecznym*. Slična metaforika bila je poznata i antičkim kulturama, kao i kršćanima, zato i u poljskom jeziku ima dugu tradiciju, usp. npr. *usnąć (zasnąć) na wieki*.

Napomene. Pored eufemističnog frazema *usnuti <blago> u Gospodinu* u hrvatskom jeziku postoji i izraz: *preminuti blago u Gospodinu* dosl. 'umrćeć łagodnie w Panu' koji ne bilježe frazeološki rječnici. Glagol *preminuti* u ovo se vrijeme koristi jedino kao eufemistički sinonim riječi „umrijeti“, ali njegov oblik podsjeća na poljsko „przeminać“, iz čega se može zaključiti njihovo zajedničko podrijetlo¹⁰. Osim toga mora se napomenuti da u poljskom jeziku postoji također eufemizam *spocząć w Bogu* dosl. 'počinuti u Bogu'.

A. Dąbrowska (1993:93) nakon analize fonda poljskih eufemizama došla je do zaključka da leksičko polje naziva smrti i umiranja obuhvaća brojne frazeme s vrlo različitom strukturom koje zastupaju razne načine tvorbe eufemizama – najviše ima metafora i metonimija te perifraza. S druge strane autorica napominje da se mnogo načina eufemizacije preklapa te nije uvijek moguće upozoriti na onaj koji je u određenoj situaciji najvažniji (ibidem, str. 314), zato osim na metafore i metonimije,

⁹ K. Herej-Szymańska (2002:391) piše da je poljska riječ *odpocząć* (dosl. 'odmoriti') u 16. stoljeću imala značenje „znaležć spokój, ukojenie, o zmarłych” (dosl. 'naći spokoj, smirenje, o preminulima').

¹⁰ K. Herej-Szymańska (2002:391) navodi da je u poljskom dijalektu Podhala usporedno zabilježena riječ *pominąć* u smislu „umrćeć“ (dosl. 'umrijeti').

autorica upozorava i na postojanje perifraza koje imaju svojstva metafore ili metonimije (ibidem, str. 339).

Pothvat metaforizacije je stilističko sredstvo koje je često prisutno u svim eufemističnim frazemima koji se odnose na smrt. Kao posljedica metaforizacije opseg naziva se širi i dolazi do situacije u kojoj pojave koje već imaju svoj naziv dobivaju novi, prenesen zbog sličnosti na primjer oblika ili funkcije (ibidem, str. 56). Snaga metafore temelji se pretežno na činjenici da određenim predodžbama daje nove odlike, novu emotivnu vrijednost koju nema izravni izraz (ibidem, str. 315).

Prikupljena građa dokaz je da metafora rabi različite aspekte jednog koncepta – smrti. Zabilježeni eufemistični frazemi djelomično se poklapaju s podjelom metafora koju je predložila A. Engelking¹¹:

a. Metafore kraja, dakle izrazi koji proistječu iz shvaćanja smrti kao kraja života, npr. *kucnuo je čiji posljednji (zadnji) čas* dosl. 'wybiła czyja ostatnia chwila', polj. *wybiła czyja <ostatnia> godzina; dokončati svoje dane* dosl. 'dokończyć swoje dni', polj. *dokonać dni (życia, żywota, nekada: wieku); praštati se / oprostiti se sa životom* dosl. 'żegnać się / pożegnać się z życiem', polj. *rozstać się (pożegnać się) z życiem; rastati se (rastaviti se) s ovim svijetom (od ovoga svijeta)*, polj. *rozstać się (pożegnać się) ze światem (z tym światem); zašlo (zapalo) je komu sunce* dosl. 'zaszło (zapadło) komu 'słońce; *ne vidjeti bijela (bijelog) dana* dosl. 'nie widzieć białego dnia'. Multimedijalni *Słownik idiomów polskich* PWN bilježi i izraz *zejść z areny życia* dosl. 'sići s arene života'.

b. Metafore prelaska, dakle izrazi koji se temelje na shvaćanju smrti kao oblika prelaska prema stvarnosti koja se razlikuje od one koju doživljavamo osjetilno, npr. *oprostiti se sa <ovim> svijetom* dosl. 'pożegnać się z <tym> światem', polj. *pożegnać się ze światem (z tym światem); ostavljati / ostaviti (napuštati / napustiti) ovaj svijet* dosl. 'zostawiać / zostawić (opuszczać / opuścić) ten świat', polj. *opuścić <ten> świat (ziemię); otići (poći, preselili <se>) na onaj (drugi) svijet* dosl. 'odejść (pójść, przenieść <się>) na tamten (inny) świat', polj. *przenieść się (wynieść się) na tamten świat (do lepszego świata, w zaświaty); promijeniti svijet (svijetom)* dosl. 'zamienić świat'. Multimedijalni

¹¹ A. Engelking (1984:119-123) je raslojila metafore kraja, prelaska, onog svijeta i podsmješljive metafore. Analizirala je i metafore gašenja, presušenosti i uvenulosti, te metafore nastale kao posljedica prenošenja na umiranje naziva aktivnosti sa značenjem „upaść, przewrócić się“ (dosl. 'pasti, srušiti se').

Słownik idiomów polskich PWN navodi također izraz *zabrać się* (z *tego świata*) dosl. 'pokupiti se (s ovog svijeta)'.

c. Metafore drugog svijeta, dakle izrazi u kojima se odražavaju različita vjerovanja vezana uz način postojanja čovjeka poslije smrti, npr. *pridružiti se svojim precima* dosl. 'pričvrstati se do svojih predaka'; *otići* (*preseliti se, biti primljen*) u *Abrahamovo krilo* dosl. 'odeći (przenieć se, bić prijety) na łono Abrahama', polj. podrugljivo *przenieć się na łono Abrahama*. U poljskom jeziku postoji i eufemizam *przenieć się w zaświaty* dosl. 'preseliti se na onaj svijet', a poljska frazeografija bilježi pored toga i zastarjeli izraz *przenieć się do wiecznej (niebieskiej, boskiej) chwały* dosl. 'preseliti se u vječnu (nebesku, božju) slavu'.

Napomena. Hrvatskom eufemističnom frazemu *pridružiti se svojim precima* mogla bi odgovarati poljska sintagma koja se značenjski podudara, a koju je predložila A. Engelking (1984:122): *przenieć się do przodków* dosl. 'preseliti se kod predaka'. Ipak je poljski frazeološki rječnici ne bilježe, iako je moguće da seže još u antičko doba, usp. lat. *ad patres* dosl. 'kod otaca' (otići), tj. „umrijeti“¹².

Poljska frazeološka sveza *przenieć się na łono Abrahama* sada¹³ je podsmješljiv izraz, dok je njegov hrvatski parnjak uzvišenog tona. Poljski rječnik razgovornog jezika (2000:61) bilježi osim gore navedenog i njegovu humorističnu modifikaciju: *pójść do Abrahama na piwo* dosl. 'otići kod Abrahama na pivo'. Kao drugi, ovaj put ironični eufemizam, vrijedi spomenuti poljski izraz *pójść do Bozi* dosl. 'otići k Bógi' i frazem *pójść do lali* dosl. 'otići k lutki' koji rječnik S. Skorupke bilježi uz leksikografsku odrednicu: „posp.“¹⁴

Podjednako često kao metafora, u analiziranoj skupini eufemizama koristi se i drugi stilistički zahvat – metonimija, čije je distinktivno obilježje stvarna pojmovna veza između pravog i asociranog naziva. Metonimije se većim dijelom temelje na tjelesnom aspektu umiranja.

A. Engelking (1984:124) izdvaja dvije skupine metonimija:

¹² Jędraszko (1997:16).

¹³ Navedeni frazem je nekada zbog povezanošću s kršćanskim vjerovanjima imao uzvišeno obilježje (Engelking, 1984:122).

¹⁴ Uputnica *posp.* podrazumijeva: „pospolity (używany w mowie potocznej, często z odcieniem ironicznym lub żartobliwym)” dosl. 'svagdašnji (koji se rabi u razgovornom jeziku, koji često ima ironično ili podsmješljivo obilježje)' (Skorupka 1987:80).

a. Izrazi koji polaze od asocijacija vezanih uz pojedine etape procesa umiranja, npr. *pustiti (ispustiti) <posljednji> dah* dosl. 'pušćić (wypuścić) <ostatnie> tchnienie', polj. *wydać ostatnie tchnienie*; <zauwijek> *sklopiti (stisnuti, svesti, zaklopiti, zatvoriti itp.) oči* dosl. '<na zawsze> zamknąć (zacisnąć, złączyć) oczy', polj. *zamknąć oczy <na zawsze, na wieki> ili zamknąć powieki*; *zanijemila su čija usta* dosl. 'zamilkły czyje usta'; *zašutjeti zauwijek* dosl. 'zamilknąć na zawsze'; *izvrnuti oči* dosl. 'wywrócić oczy'; *ohladiti pete* dosl. 'ochłodzić pięty'; *otegnuti (ispružiti, odapeti) papke*, polj. *wyciągnąć kopyta*; *otegnuti pete* dosl. 'wyciągnąć pięty', polj. *wyciągnąć nogi*; *otegnuti sve četiri* dosl. 'wyciągnąć wszystkie cztery'; *otegnuti šiju* dosl. 'wyciągnąć szyję'; *postati prah i prašina* dosl. 'stać się prochem i kurzem'. Gore navedene izraze: *wyciągnąć kopyta* (2000:62) i *wyciągnąć nogi* (2000:63) poljski rječnik razgovornog jezika bilježi uz leksikografsku odrednicu: „rubaszne“ dosl. 'grubo, prosto'.

Napomena. A. Engelking navodi poljski eufemizam *obrócić się w proch* dosl. 'pretvoriti se u prah' u značenju „umrijeti“. On bi se mogao značenjski podudarati s hrvatskim frazemima: *postati prah i prašina* i *pretvoriti se u prah*, ipak poljski frazeološki rječnici (2009:300) bilježe jedino oblik *obrócić się w popiół* u značenju „uleć całkowitemu zniszczeniu“ dosl. 'biti potpuno uništen' i *rozpaść się w proch* u značenju „coś wielkiego, znaczącego nagle przestało istnieć“ dosl. 'nešto veliko i značajno se odjednom raspalo'. Nijedna od tih definicija ne podudara se sa značenjem hrvatskog eufemizma.

Moramo navesti i izraze koji su nastali metonimijskim prijenosom na proces umiranja naziva pojedinih etapa i rekvizita pogrebnog obreda, npr. *sići u grob* dosl. 'zejść do grobu', polj. *iść (pójść) do grobu*; *leći u grob*, polj. *lec (spocząć) w grobie*; *pasti u grob* dosl. 'wpaść do grobu'; *lijegati / leći među četiri daske* dosl. 'leżeć / lec między cztery deski'; *otići na Mirogoj*¹⁵ dosl. 'pojechać na Mirogoj'; *otići pod <crnu> zemlju* dosl. 'pójść pod <czarną> ziemię', polj. *iść (pójść) do ziemi*; *otići pod ledinu* dosl. 'pójść pod trawnik'; *pokrila koga <crna> zemlja* dosl. 'przykryła kogo <czarna>

¹⁵ Sastavnica *Mirogoj* može podlijegati izmjeni na nazive drugih groblja, ovisno o području na kojem se koristi spomenuti frazem: u Splitu može se rabiti sintagma *otići na Lovrinac*, u Dubrovniku: *otići na Boninovo*, u mjestu Vis na istoimenom otoku: *otići na Prilovo* itd.

ziemia'; *primila je koga zemlja* dosl. 'przyjęła kogo ziemia'; *kucnula je komu motika više glave* dosl. 'uderzyła komu motyka nad głową'.

Napomena. Eufemistični frazem *otići na Mirogoj* temelji se na pozadinskoj slici sličnoj onoj u poljskim izrazima *pojechać na Powązki* dosl. 'voziti se na Powązki' i *pojechać na Bródno* dosl. 'voziti se na Bródno', no nijedan od njih ne bilježe poljski frazeološki rječnici. Poljski glagol „pojechać“ izaziva u ovom slučaju komični učinak¹⁶, zato se on pojavljuje jedino u podrugljivim frazemima, npr. *pojechać do lali* dosl. 'odvesti se k lutki', *pojechać na tamten świat* dosl. 'odvesti se na onaj svijet'.

A. Dąbrowska (1993:105) navodi eufemizam *pójść pod trawnik* dosl. 'poći pod travnjak' koji nije zabilježen u poljskoj frazeografiji. Njegovo je značenje, čini se, semantički podudarno s hrvatskom sintagmom *otići pod ledinu*. Dvojezični frazeološki rječnik (1986:46) i rječnik S. Skorupke (1987:741) navode još primjer: *pójść do ziemi* dosl. 'poći u zemlju'. Uz to se u poljskim rječnicima mogu naći i vulgarne frazeološke sveze *pójść do piachu* dosl. 'poći u pjesak' (2002c:238) i *<pójść> gryźć ziemię* (2000:67) dosl. '<poći> gristi zemlju'.

Kao što se vidi iz gore navedenog, metonimije mnogo češće od metafora daju frazeološke eufemizme koje su podsmješljivog tona. Oni odaju odnos pošilatelja koji, čini se, ismijava smrt, prezire je i iskazuje nedostatak pokore i poštovanja prema njezinoj pojavi. Taj naizgled buntovan stav, iako krajnje različit u odnosu na stajalište zastupano u frazemima koji uzvisuju koncept smrti, vrši zapravo sličnu funkciju. Šala pomiče strah na stranu i tako daje čovjeku osjećaj da je „pripitomio“ smrt do te mjere da je može ismijavati. Budući da se u ovom slučaju pojava umiranja ne doživljava s odgovarajućim dostojanstvom, mogućnosti uporabe podrugljivih metonimija su ograničene.

Rječnik hrvatskog žargona (2001:363) bilježi i druge podrugljive nazive smrti. To su među ostalim: *parkirati se u kofer* dosl. 'zaparkować się do kufra'; *poljubit popa* dosl. 'pocałować popa'; *ukopati noge* dosl. 'wkopać nogi'; *zaboraviti disati* dosl. 'zapomnieć oddychać'; *stepsti papcima* polj. *trzasnąć kopytami*. Multimedijalni *Słownik idiomów polskich* PWN i jedan od frazeoloških rječnika (Müldner-Nieckowski, 2003:43)

¹⁶ Komični učinak proistječe iz značenja ovoga glagola: „udać się dokądś jakim środkiem lokomocji“ dosl. 'krenuti negdje prijevoznim sredstvom'. Preminula osoba iz opće poznatih razloga to ne može izvršiti.

navodi također perifrazu *powiększyć grono aniołków* dosl. 'povećati krug anđelčića', a rječnik razgovornog jezika – podsmješljiv frazem *kopnąć (stuknąć, uderzyć, walnąć) w kalendarz* (2000:62) dosl. 'udariti nogom (kucnuti, udariti, lupnuti) u kalendar', vulgarni izraz *odwalić kitę* (2000:62) dosl. 'odvaliti kitu' i prost *wywinąć orła* (2000:64) dosl. 'izvrnuti orla'. Osim toga poljski rječnik razgovornog jezika (2000:64) bilježi prosti izraz *przejechać się (przewieźć się) na cmentarz (na tamten świat)* dosl. 'prevesti se (odvesti se) na groblje (onaj svijet)' i podrugljiv *wyjść (wynieść kogo) nogami do przodu* dosl. 'izići (iznijeti koga) s nogama naprijed' koji na perifrastični način opisuju smrt, najčešće u bolnici.

Napomena. A. Krzyżanowska navodi za rječnikom kašupskih govora da ista po značenju i strukturi sveza riječi kao *zaborawiti dīsati* postoji u kašupskim govorima, a to je: *zapomnieć oddychać* dakle „umrijeti“¹⁷.

Nekoliko frazeoloških sveza u ovoj skupini eufemizama naglašava trenutak umiranja. To je moguće jedino u slučaju smrti iz prirodnih razloga, koja ne nastupa naglo nego traje određeno vrijeme. Uz frazeme ove podskupine, dakle sintagme koje se usredotočuju na trenutak umiranja, u rječnicima se navode sljedeće definicije: „umirati“ (dosl. 'umierać'), „biti pred smrt“ (dosl. 'być przed śmiercią'), „približavati se smrti“ (dosl. 'zblizać się do śmierci') i/ili „biti na samrti“ (polj. *być na marach*). Tu su najčešće izrazi čije je središte glagol u nesvršenom vidu, npr. *biti na izdisaju* dosl. 'być na wydechu'¹⁸; *biti (leżati) na smrtnoj (smrtnoj, samrtničkoj) postelji* dosl. 'być (leżeć) na śmiertelnej pościeli', polj. *leżeć (spoczywać) na marach (na łożu śmierci)*; *biti na umoru* dosl. 'być w chwili śmierci', polj. *być na łożu śmierci*; *biti na pragu wieczności* dosl. 'być na progu wieczności'; *biti na pragu smrti* dosl. 'być na progu śmierci'; *biti (lebdjeti) između života i smrti* dosl. 'być (unosić się) między życiem a śmiercią', polj. *być między życiem a śmiercią*; *biti (stajati) <s> jednom nogom u grobu*, polj. *być (stać) jedną nogą w grobie (na tamtym świecie)*; *biti (stajati, nalaziti se) na ivici groba* dosl. 'być (stać, znajdować się) na krawędzi grobu', polj. *chylić się do grobu*; *biti blizu groba* dosl. 'być blisko grobu', polj. *być (stać) nad grobem*; *grob se otvara pred kim* dosl. 'grób się

¹⁷ Krzyżanowska (1996:96); B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław 1967-76, t. I, str. 196.

¹⁸ K. Herej-Szymańska (2002:391) primjećuje da je u staroslavenskom jeziku postojala slična riječ **НЗАБЪХНѢТИ** u značenju „umrćeć“ (dosl. 'umrijeti').

otwiera' przed kim; biti pri kraju dosl. 'być przy końcu'; boriti se (dijeliti se / odijeliti se; rastati se) s dušom dosl. 'walczyć (rozłączać się / rozłączyć się; rozstać się) z duszą'; boriti se sa smrću, polj. walczyć (zmagać się) ze śmiercią; brojiti posljednje dane dosl. 'liczyć ostatnie dni', polj. dni są czyje policzone; gledati u grob dosl. 'patrzeć do grobu'; gušiti se u hropcu dosl. 'dusić się w rżeniu'; mirisati / zamirisati na tamjan dosl. 'pachnieć / zacząć pachnieć kadzidłem'; nositi dušu u nosu dosl. 'nosić duszę w nosie'; visjeti nogama u grobu dosl. 'wisieć nogami w grobie'. Slično značenje imaju sljedeće fraze: gasi se komu oko dosl. 'gaśnie komu oko'; kuca komu zadnja ura dosl. 'wybija komu ostatnia godzina', polj. wybiła czyja (ostatnia) godzina; odbrojen je komu korak dosl. 'odliczony jest czyj krok'; odbrojeni (izbrojeni) su čiji dani, polj. dni czyje (godziny) są policzone; vuče koga zemlja dosl. 'ziemia kogo ciągnie'; noge su komu nad jamom dosl. 'nogi czyje są nad dołem'; neće dugo tko dosl. 'nie będzie kto długo' te čitav niz sintagma koje opisuju trenutak u kojem duša napušta tijelo: došla komu duša pod grlo dosl. 'przyszła komu dusza pod gardło'; došla komu duša u nos dosl. 'przyszła komu dusza do nosa'; dršće komu duša na jeziku dosl. 'drży komu dusza na języku'; duša je (stoji, skupila se) komu u nosu dosl. 'dusza jest (stoi, zebrała się) komu w nosie'; duša je komu na jeziku dosl. 'dusza jest komu na języku'; stoji komu duša u grlu dosl. 'stoi dusza komu w gardle'¹⁹. U poljskom jeziku postoji samo jedan frazem koji koristi istu pozadinsku sliku: dusza (życie) ucieka z kogo dosl. 'duša (żivot) bježi iz koga'. R. Marciniak (1008:195) navodi u svojem članku i opće poznat, no u frazeografiji nezabilježen eufemizam: dusza uchodzi z ciała dosl. 'duša umiče iz tijela'. Multimedijalni Słownik idiomów PWN navodi još: życie z kogo uszło dosl. 'żivot je umaknuo iz koga' i paść (upaść, leżeć) bez ducha dosl. 'pasti (leżati) bez duha'. Poljska frazeografija navodi također frazem wybierać się na tamten świat dosl. 'spremati se za onaj svijet'.

Napomena. Rječnik S. Skorupke osim łoża śmierci (dosl. 'krevet smrti')²⁰ bilježi i izraze: śmiertelne łoże (1987:410) (dosl. 'smrtni krevet') i ostatnie (śmiertelne) postanienie (1987:726) (smrtna postelja). Kada je riječ o

¹⁹ „Pozadinska slika spomenutih frazema motivirana je vjerovanjem da duša izlazi kroz usta i nos“ Opašić, Gregorović (2010:58). Poljska kultura to vjerovanje ne poznaje, stoga navedeni frazemi nemaju svoje parnjake u poljskom jeziku.

²⁰ Točnije: Na łożu śmierci (1987:410).

ekvivalentu hrvatskog *biti na pragu vječnosti*, mora se primijetiti da poljska frazeografija navodi djelomično podudaran izraz *stać na (u) progę* czego dosl. 'stajati na pragu čęga', no puni ekvivalent hrvatskog eufemizma, iako u jeziku postoji, koristi se rijetko, a njegova upotreba ograničena je na religijski kontekst, u većini slučajeva na tekstove molitava, propovijedi i pjesama – zato kao takav nije zabilježen u frazeološkim rječnicima.

2. NAGLA SMRT (UBIJANJE, POGUBLJENJE).

U ovu su skupinu uvrštene frazeološke sveze čija je definicija u hrvatskim frazeološkim rječnicima glasila:

a. „poginuti“ (dosl. 'zginuć') ili „dati život“ (dosl. 'oddać życie');

b. „ubiti“ (dosl. 'zabić'), „usmrтити koga“ (dosl. 'uśmiercić kogo'), „proliti čiju krv“ (dosl. 'przelać czyją krew'), „biti uzrok čije smrti“ (dosl. 'być przyczyną czyjej śmierci');

c. „biti osuđen na smrt“ (dosl. 'być skazanym na śmierć'), „biti osuđen na propast“ (dosl. 'być skazanym na zgubę').

U eufemističnim frazemima te skupine subjekt je osoba koja umire (točka a. i c.) ili osoba, koja ubija (b.). Nagla smrt rijetko podliježe eufemizaciji. Vjerojatno je razlog tome njezino doživljavanje kao zla koje se mora stigmatizirati, a pošiljatelj ne osjeća potrebu sakrivanja iza eufemizama svoje ozlojeđenosti. A. Dąbrowska (1993:92) primjećuje da neprirodna smrt nije eufemizirana tako često i na toliko načina kao prirodna smrt prouzročena bolešću ili starošću.

a. U ovu skupinu, među ostalim, spadaju i sljedeći frazemi: *izgubiti život*, polj. *stracić życie; dati <svój> život <za koga, za što>* dosl. 'dać <svój> życie za kogo, za co', polj. *oddać życie za kogo, za co; dati (proliti) <i> zadnju (posljednju) kap krwi za koga, za što* dosl. 'dać (przelać) <nawet> ostatnią kroplę krwi za kogo, za co' te *izgubiti głowę* dosl. 'stracić głowę'. Vrijedne spomena su i sljedeće leksičke sveze: *platiti smrcu* dosl. 'zapłacić śmiercią', polj. zastarjelo: *zapłacić za co gardłem; platiti životom*, polj. *zapłacić za co życiem* ili *okupić (przyplacić) co życiem; płacić / platiti svojim rebrima* dosl. 'płacić / zapłacić swoimi żebrami'; *platiti <svojom> kożom* dosl. 'zapłacić <svóją> skórą', polj. *zapłacić własną skórą za co; platiti głovom*, polj. *zapłacić za co głową* ili *przyplacić co głową* i *stajati (koštati) koga glave* dosl. 'kosztować kogo głowę' u kojima se distanca prema smrti temelji na zanimljivoj metafori koja je

predstavlja kao posljedicu platežne transakcije. Osoba koja umire nastupa u ulozi kupca koji iako plaća najveću cijenu, ne dobije ništa u zamjenu, osim pogibelji. Takav odnos dokazuje da se smrt doživljava kao nepravedna kazna koju čovjek ne zaslužuje. Ovdje nailazimo također i na perifrize: *udariti tjemenom u zemlju* dosl. 'uderzyć ciemieniem w ziemię'; *zabosti nokat u ledinu* dosl. 'zaryć paznokiec w trawnik' ili *zabosti nos u ledinu* dosl. 'zaryć nos w trawnik'.

Poljski rječnik razgovornog jezika bilježi i vulgarni izraz *szlag* kogo *trafił* (2000:65) kojem je parnjak hrvatski frazem: *šlag je udario* (*strefio*) koga.

Jedan od motiva nastanka ironičnih naziva za smrt može biti želja da se bagatelizira opasnost koja je pratila vojnike u ratu. S. Widłak (1963:96) opisuje tu pojavu ovako: „...vojnici rado odustaju od uporabe ozbiljnih naziva i posežu za podsmješljivim izrazima koji opisuju prijeteću opasnost i na taj način umanjuje, barem formalno, njezinu prijetnju i zloslutnost kako bi se oko njih stvorilo ozračje svakodnevice i gotovo *kumpelskiego za pan brat*“ [prijevod autora]. Takvo objašnjenje vrijedi i za motiviranost drugih eufemističnih frazema, kao što su npr.: *dobiti barut i olovo* dosl. 'dostać proch i ołów' ili *poljubiti sablju* dosl. 'pocałować szablę'.

U okviru ove skupine zanimljiva iznimka su frazemi koji opisuju pogibelj u okršaju ili smrt koja je posljedica žrtvovanja. I. Sandomirska (2000:362) piše da je to smrt na koju se ide svjesno i u ime viših interesa. U ovom slučaju perifraza stvara mogućnost vrednovanja opisivanog koncepta, npr. *ostaviti <svoje> kosti* dosl. 'zostawić <swoje> kości', polj. *złożyć (położyć) kości*²¹; *placati / platiti što krolju* dosl. 'płacić / zapłacić za co krwią', polj. *zapłacić za co <własną> krwią*; *zapečatiti krolju*, polj. *przypieczętować krwią*; *prolijevati / proliti <svoju> krv <za koga, za što>* dosl. 'przelewać / przelać swoją krew za kogo, za co', polj. *przeleć krew dla kogo*; *rasipati / rasuti kosti <po bojištima (u borbama)>* dosl. 'rozsypanywać / rozsypać kości <po polach walk (w walkach)>'. S. Widłak (1963:101) piše da je postojanje sličnih eufemizama posljedica svojevrstne službene ili „državne“ hipokrizije koja zahtijeva da se za vojnika kaže da „ne umire (...) nego (...) pada na polju slave [prijevod autora].“ Može se također rabiti frazem *odejść na wieczną wachtę (wartę)* dosl. 'otići na vječnu stražu'.

²¹ Rječnik S. Skorupke navodi sljedeće značenje ovog frazema: „znależ śmierć, być pogrzebanym” dosl. 'naći smrt, biti pokopan'.

Spomena vrijedan je ovdje i poljski izraz *zostawić kości* dosl. 'ostaviti kosti' koji nije pak zabilježen u frazeografiji, iako ga možemo naći u korpusu IPI PAN²². Koristi se u kontekstu smrti u tuđini ili na bojnopolju izvan granica domovine. Ti eufemizmi su vrlo patetičnog tona i na taj način odražavaju uvjerenje pošiljatelja u prihvatljivost smrti zbog višeg interesa ili je čak pokazuju kao razlog za ponos. K. Długosz (1991:101) piše o patriotskoj frazeologiji da je uzvišena, čak i puna patosa.

b. Među frazemima koji opisuju ubijanje eufemizmi su rijetki, npr. *ugasiti* čiji *żivot* dosl. 'zgasiti *czyje* życie' ili zastarjelo *dignuti* kome *żivot* dosl. 'zdjając *czyje* życie', polj. *odebrać* komu *życie*. Osuda ubojice očituje se u odabiru izražajnih jezičnih sredstava punih ekspresije koji na primjeren način izriču ogorčenost pošiljatelja, npr. *dizati / dići* (*położyć, stawiti i dr.*) *ruku na koga* dosl. 'podnosić / podnieść (położyć itd.) rękę na kogo'; *gaziti / zagaziti u krv* dosl. 'deptać / wdepnąć w krew', polj. *kapać się (pławić się, tonąć) we krwi; okrwarić rękę* <o koga> dosl. 'zakrwawić rękę <na kim>', polj. *unurzać rękę we krwi; prolizywać / prolizywać <čiju> krew*, polj. *przelać czyją krew; prolizywać niedużną (niewinną) krew* dosl. 'przelać niewinną krew'; *rastawiti koga sa svijetom* dosl. 'rozdzielić kogo ze światem'; *uzeti (izwadić) komu dušu* dosl. 'odebrać (wyciągnąć) komu duszę'. U poljskom jeziku postoje još sljedeći frazemi: *zbroczyć (splamić) rękę krwią* dosl. 'okaljati (uprljati) rękę krwią', *topić co we krwi* dosl. 'topiti što u krvi', *szafować czyją krwią* dosl. 'tratiti čiju krv', *mieć czyją krew na rękach* dosl. 'imati čiju krv na rukama'. Ti frazemi ne pokazuju uvijek na izravnog vršitelja radnje ubijanja, mogu također i imenovati doprinos nečijoj smrti, odgovornost za nju.

Napomena. Poljska frazeološka sveza *podnosić / podnieść rękę na koga* dosl. 'dizati / dići ruku na koga' nije ekvivalent hrvatske *dizati / dići* (*położyć, stawiti i dr.*) *ruku na koga*, jer njezina definicija u poljskom jeziku glasi: „zamierzyć się na kogo, uderzyć kogo“ dosl. 'zamahnuti se na koga, udariti koga' ili „wystąpić przeciw komu“ dosl. 'istupiti protiv koga'.

U rječniku hrvatskog žargona (2001:360) zabilježeni su i drugi, podsmješljivi izrazi, među ostalim: *poslati čekić* dosl. 'wysłać młotek';

²² Korpus poljskog jezika Zavoda za osnove računarstva Poljske akademije znanosti se nalazi na internetskoj stranici: <http://korpus.pl/>.

poslati u mirovinu dosl. 'wysłać na emeryturę'; *zataknuti u mulj* dosl. 'wetknąć w muł'.

Ostali izrazi zabilježeni u hrvatskoj frazeografiji su ironični ili čak pogrdni, npr. *pomiriti koga sa zemljom* dosl. 'pogodzić kogo z ziemią'; *poslati (otpratiti) koga na onaj (drugi) svijet* dosl. 'wysłać (odprowadzić) kogo na tamten (drugi) świat', polj. *wyprawić (wysłać) kogo na tamten świat*; *sastaviti (složiti) koga s <crnom> zemljom* dosl. 'połączyć (złożyć) kogo z <czarna> ziemią'; *rastati (odijeliti) s glavom* koga dosl. 'rozdzielić (oddzielić) kogo od głowy'; *skratiti (prikratiti, smanjiti) koga za glavu* dosl. 'skrócić (przykrócić, zmniejszyć) kogo o głowę', polj. *skrócić kogo o głowę*. Hrvatskom jeziku još je na raspolaganju niz drugih frazeoloških sveza koje nazivaju ubijanje, no nisu više eufemizmi. To su idiomi većim dijelom neprevodivi na poljski jezik. Razlika se očituje i u slučaju razgovornih frazema: *zavrnuti komu šiju (šijom; vrat, vratom)* dosl. 'zakrećić komu szyję (szyją; kark, karkiem)', polj. *ukrećić (rozwalić) łeb komu, te isukati (prosuti) komu crijeva* dosl. 'wyjąć (wysypać) komu jelita', polj. *wypruć komu flaki* koji se u hrvatskome rabi u značenju „ubiti“ (dosl. 'zabić'), dok se u poljskome, iako imaju sličnu semantiku, pojavljuju najčešće u obliku vulgarne prijetnje.

Zanimljiv je frazem *otjerati (spremiti) u grob* koga, polj. *wpędzić (zaprowadzić) do grobu* kogo, čija definicija glasi: „skratiti život kome“ dosl. 'skrócić czyje życie'. Opisuje situaciju u kojoj tko pridonosi nečijoj smrti, ubrzava je često nesvjesno i nehotice svojim postupcima.

c. U ovoj skupini frazeoloških sveza uzvišeni eufemizmi su rijetki, npr. *biti (živjeti) na bijelom kruhu* dosl. 'być (żyć) o białym chlebie' u značenju: „očekivati izvršenje smrtne kazne“ (dosl. 'oczekiwać na wykonanie kary śmierci'). Većim dijelom to su pogrdni izrazi koji iskazuju omalovažavajući odnos prema smrti, kao što je npr. *čeka koga konop* dosl. 'czeka na kogo sznurek' ili *konop je komu oko vrata* dosl. 'sznurek ma kto wokół szyi' u značenju koje je jednako prethodnom frazemu. A. Dąbrowska (1993:105) primjećuje da su mnoge fraze iz ove skupine izrazi užih socijalnih krugova čija je glavna svrha smanjiti grozotu smrtne kazne i eliminirati osjećaj opasnosti. Odatle i tobožnji nedostatak sućuti prema umirućem i manjak potrebe za uzvišenjem smrti. Ponovno njezino bagateliziranje daje pošiljatelju osjećaj sigurnosti, npr. *ići pod konop (konopac)* dosl. 'iść pod sznur (sznurek)', polj. *pójść na gałąź; omastiti (omrsiti) uže* dosl. 'posmarować powróż';

omastiti štrik dosl. 'posmarować stryczek'; *omastiti vješala* dosl. 'posmarować szubienicę'; *omastiti kolac* dosl. 'posmarować pal'; *zategnuti ličinu* dosl. 'ściągnąć linę'. Zanimljive su frazeološke sveze koje se, iako izazivaju predodžbu smrti vješanjem, zapravo ne odnose na takav način umiranja, npr. *ne biti daleko od vješala* dosl. 'nie być daleko od szubienicy' koji znači: „biti blizu smrti, naći se u smrtnoj opasnosti“ (dosl. 'być blisko śmierci, znaleźć się w śmiertelnym niebezpieczeństwie') ili izraz *otpremiti koga na stup* dosl. 'wysłać kogo na stryczek', koji u ovo vrijeme ima općenito značenje „pogubiti koga“ (dosl. 'doprowadzić kogo do zguby').

Napomena. A. Dąbrowska (ibidem, str. 101-102) navodi i drugi zanimljiv eufemizam *poczęstować stryczkiem jedwabnym* dosl. 'počastiti svilenim štrikom' koji poljska frazeografija ne bilježi a koji je po značenju i formalnoj strukturi podudaran s hrvatskim izrazom *nadariti koga svilenim konopcem* ili *poslati komu svileni konopac* sa značenjem: „osuditi na smrt davljenjem“ (dosl. 'skazać na śmierć przez uduszenie').

Slični frazemi još su živi i u poljskom jeziku mada se u Poljskoj smrtna kazna ne izvišava od 1988., npr. *skończyć na <suchej> gałęzi* dosl. 'završiti na <suhoj> grani', *zawisnąć na <suchej> gałęzi* dosl. 'biti obješen na <suhoj> grani', *iść (pójść) pod mur* dosl. 'ići (poći) pod zid', *dać / oddać (położyć) głowę pod topór (miecz)* dosl. 'dati (staviti) glavu pod sjekiru (mač)' i *iść (pójść) pod topór* dosl. 'ići (poći) pod sjekiru'. Multimedijalni *Słownik frazeologiczny PWN* te poljski rječnik žargona kriminalaca (1993:88) spominju također pogrdni izraz iz: *dostać czapę* dosl. 'dobiti kapu'. Rječnik S. Skorupke navodi cijeli niz značenjski podudarnih izraza u kojima izmjeni podliježe samo sastavnica s predodžbom načina izvršavanja smrtno kazne: *pójść pod mur* dosl. 'poći pod zid', *pójść pod ścianę* dosl. 'poći pod stijenu', *pójść pod miecz* dosl. 'poći pod mač', *pójść na pal* dosl. 'poći na kolac', *pójść na szubienicę* dosl. 'poći na vješala' (1987:741).

Za osobu koja pridonosi izvršenju smrtno kazne na nekome, mogu se rabiti frazeološke sveze *popeti koga na vješala* dosl. 'wspiąć kogo na szubienicę'; *prisoniti koga uza zid* dosl. 'przyprzec kogo do ściany'; *staoljati / staviti (okretati / okrenuti) koga pod mač* dosl. 'stawiać / postawić (obracać / obrócić) kogo pod miecz', *nadariti koga svilenim konopcem* dosl.

‘obdarować kogo jedwabnym sznurkiem’. U poljskom jeziku postoji izraz sa sličnim značenjem *skazywać kogo na stryczek*.

Frazeološke sveze koje prikazuju svakojake oblike nagle smrti veoma su brojne. Jedino neke od njih su eufemizmi, ali čak i one rijetko kad imaju uzvišen ton. Većina je obilježena pogrdno ili ironično i na taj se način u njima odražava omalovažavajući odnos prema smrti. Moguće da je razlog tome činjenica što opisuju smrt koju uzrokuje ruka drugog čovjeka za koju ljudska zajednica ne daje odobrenje. Prirodna je smrt međutim za mnoge ljude istovjetna Božjoj odluci i, kao sastavni dio tijeka prirode, čini se mnogo prihvatljivijom.

3. PREDODŽBE SMRTI

Rijetki su posebni nazivi za smrt, npr. *posljednja (strašna, umrla, zadnja) ura* dosl. ‘ostatnia (straszna, umarła) godzina’, polj. *ostatnia (czarna) godzina*; *suden sat* dosl. ‘sądna godzina’; *vječni odmor* dosl. ‘wieczny odpoczynek’. Mnogo češće pojavljuju se kao sastavni dio frazeološke sveze koja opisuje neki koncept čiji je dio smrt, npr. *do posljednjeg daha*, tj. „do smrti“, polj. *do ostatniego tchu*, tj. ‘dopóki starczy życia’ dosl. ‘dok stane života’; *do zadnje (posljednje) kapi krvi*, tj. „do kraja života“, polj. *do ostatniej kropli krwi*, tj. ‘do końca życia’; *dok (dokle) komu srce <u grudima> bije (kuca)*, tj. „do čije smrti“ dosl. ‘póki (jak długo) komu serce <w piersiach> bije’, tj. ‘do czyjej śmierci’. Dakle smrt se u ovom slučaju prikazuje redom kao: posljednji dah, posljednja kap krvi koja se prolila u okršaju i trenutak u kojem staje otkucaj ljudskog srca. Zanimljiv je hiperonim koji smrt imenuje: *ono najgore* (dosl. ‘to najgorsze’) a koji je sastavnica frazeološke sveze: *misliti / pomisliti (pomišljati) na <ono> najgore* dosl. ‘myśleć / pomyśleć o <tym> najgorszym’ čija definicija glasi: „pomisliti, pomišljati na samoubojstvo (smrt)“, tj. ‘pomyśleć o samobójstwie (o śmierci)’.

Napomena. Poljska frazeološka sveza *wieczny odpoczynek* ne može biti ekvivalent hrvatskog frazema *vječni odmor* jer njezino značenje je: ‘žycie wieczne’ (dosl. ‘vječni život’). Drugi poljski eufemizam *czarna godzina* (dosl. ‘crni sat’) dolazi u dva značenja: 1. vrijeme najvećih teškoća, naročito materijalnih; 2. posljednji trenuci prije smrti; a to znači da odgovara svojem hrvatskom ekvivalentu *crni dani* jedino djelomično, to jest u jednoj od definicija. Vrijedno je spomenuti da poljski rječnik

razgovornog jezika navodi taj eufemizam također u smislu sprovoda (2000:62).

U jezičnoj slici svijeta, kao i u slici umiranja, možemo izdvojiti dva njezina aspekta: tjelesni i duhovni. U prvom slučaju naglašava se biologizam i fizikalizam koncepta smrti. Do izražaja dolazi omalovažavajući odnos pošiljatelja prema toj pojavi koji se u primjeni ostvaruje putem metonimija. To se očituje na primjeru frazema čija je definicija „biti mrtav“ (dosl. 'być martwym'): *biti pod <crnom> zemljom* dosl. 'być pod <czarną> ziemią'; *jedu koga cwi* dosl. 'jedzą robaki kogo', polj. *gnić w ziemi; trawa raste po komu* dosl. 'trawa rośnie po kim' ili *gledati travu odozdo* dosl. 'ogłądać trawę od dołu', polj. *wąchać kwiatki od spodu* ili druge vulgarne, npr. *prdnuti na rosu* dosl. 'pierdnać na rosę', *prdnuti u fenjer (svijeću)* dosl. 'pierdnać na latarnię (świeczkę)' ili poljska sintagma *gryźć ziemię* dosl. 'gristi zemlju'. S drukčijim mišljenjem o smrti susrećemo se u takvim eufemističnim frazemima koji se temelje na metaforama sna, gdje dolazi do uzvišenja pojava koje prate čovjeka nakon smrti, npr. *snivati ledeni san* dosl. 'śnić lodowy sen'; *spavati (snivati) vječni san (vječnim snom)*, dosl. 'spać (śnić) wieczny sen (wiecznym snem)', polj. *spać snem wiecznym*. Opet se smrt doživljava kao san, dakle privremeno i sigurno stanje blaženog odmora. Takvo shvaćanje smrti oslabljuje njezinu grozu. U sličnu svrhu rabi se frazem *biti Bogin* dosl. 'należeć do Boga' u kojem se tzv. sakrivajuća funkcija temelji na vjerovanju da je smrt odlazak Bogu, pripadnost višim bićima. A. Dąbrowska (1993:97) primijetila je da religijske asocijacije pojačavaju spomenutu sakrivajuću snagu. U poljskom jeziku metaforu sna ostvaruju sljedeće frazeološke sveze: *spać w grobie (w mogile)* dosl. 'spavati u grobu (u mogili)', *spać na wieki* dosl. 'spavati na vjekove' te pjesnička fraza *spać snem nieprzespanym* dosl. 'spavati neprospavani san'. Sličnu ulogu u kreiranju duhovnog aspekta smrti ima zasnivanje na običajima vezanim uz kulturni krug (Marciniak 2008:182).

Sljedeća skupina frazema odražava ljudsku predodžbu smrti u kojoj ona asocira na prelazak u vječni život. Frazeološki rječnici bilježe nekoliko izraza s definicijom „zagrobni život“ ili „prekogrobni život“ (dosl. 'życie pozagrobowe'), eventualno „nebo“ ('niebo'). Svi su naravno uzvišenog tona: *carstwo bożje (niebesko)* dosl. 'królestwo boże (niebieskie)', polj. *królestwo niebieskie; drugi (onaj, zagrobni) svijet* dosl. 'drugi (tamten, pozagrobowy) świat', polj. *tamten świat; vječni dom* dosl. 'wieczny dom'.

Zadnji frazem podrazumijeva također grob. U hrvatskom jeziku postoji i fraza: *posljednji počinak*, polj. *ostatni spoczynek* i druga koju ne bilježe hrvatski rječnici, iako se koristi u jeziku: *vječna lovišta* polj. *kraina wiecznych łowów*. Ovaj izraz izdvojen je iz leksičke sveze *otići u vječna lovišta*, tj. „umrijeti“; dosl. ‘odejść do krainy wiecznych łowów’, tj. ‘umrzc’’. U poljskom jeziku postoje još drugi frazemi koji nazivaju zagrobni život: *kraina (wiecznej) szczęśliwości* dosl. ‘kraj vječne sreće’ u značenju „raj“, te *kraina cieni* dosl. ‘kraj sjena’ u značenju „mjesto pobytu zmarlych dusz“ (dosl. ‘mjesto boravka umrlih duša’).

Napomena. Poljski ekvivalent hrvatskog frazema *drugi (onaj, zagrobni) svijet*, dakle *tamten świat*, ne postoji u jeziku odvojeno, nego kao dio drugih frazeoloških sveza, npr. *przenieść się (wynieść się) na tamten świat* dosl. ‘preseliti se (iseliti se) na onaj svijet’.

4. SAMOUBOJSTVO.

Naišli smo na samo nekoliko frazeoloških sveza koje spadaju u ovu skupinu. To su: *dignuti ruku na sebe*, polj. *podnieść rękę na siebie*; *oduzeti sebi (si) život*, polj. *odebrać sobie życie*; *posegnuti na se (na sebe)* dosl. ‘sięgnąć na siebie’; *suditi sam sebi* dosl. ‘sądzić sam siebie’; *svršiti sa životom* dosl. ‘skończyć z życiem’, polj. *skończyć ze sobą*. U poljskoj frazeografiji zabilježen je još izraz *targnąć się na życie*, te fraza *śmierć z własnej ręki* dosl. ‘smrt vlastitom rukom’. Kao što se vidi iz gore navedenog, to su uzvišeni eufemizmi koji ne dopuštaju bagateliziranje smrti. Naprotiv – samoubilačka smrt ne podliježe ni otvorenom prijeziru ni osudi. A. Dąbrowska (1993:106) primjećuje da se samoubojstvo to više eufemizira što je bolnije za govornike.

Univerzalni rječnik poljskog jezika (2002a:497) bilježi i izraze *pozbawić kogo życia* dosl. ‘riješiti koga života’ i *pozbawić się życia* i dosl. ‘riješiti se života’, no frazeografija navodi jedino prvi oblik.

5. LIJES (GROB)

Zabilježili smo samo jedan metonimijski naziv za lijes a to je dio frazeološke sveze *lijegati / leći među četiri daske*, tj. „umrijeti“; dosl. ‘kłaść się / położyć się między cztery deski’, tj. ‘umrzc’’. Lijes se ovdje podrugljivo zove četiri daske, slično poljskom jeziku. Ostali izrazi na koje smo naišli imenuju grob kako slijedi: *posljednji krevet* dosl. ‘ostatnie łóżko’; *vječni stan* dosl. ‘wieczne mieszkanie’; *vječni dom* te *vječna kuća*,

dosl. 'wieczny dom'²³. U frazemima koji proistječu iz religijske tradicije grob je predočen kao dom pokojnika i mjesto njegova vječnog odmora. Samim time bude asocijaciju na ugodno, mirno i sigurno mjesto u kojem se groza smrti čini kao nešto daleko i nerealno. Sljedeći frazemi u oba jezika istodobno podrazumijevaju grob i groblje: *vječno odmaralište*, polj. *miejsce wiecznego spoczynku*; *posljednje počivalište* polj. *miejsce ostatniego spoczynku*.

A. Engelking (1984:124) navodi opet brojne poljske podsmješljive izraze, kao što su npr. *drewniany szlafrok* dosl. 'drveni ogrtač', *drewniana (sosnowa) jesionka* dosl. 'drveni (borovi) kaput', *dębowa kamizelka* dosl. 'hrastovi prsluk', iako moramo napomenuti da nisu rasprostanjeni, a poljska leksikografija ih ne bilježi.

6. GROBLJE

Osim *vječnog odmarališta* i *posljednjeg počivališta* koje smo naveli gore, zabilježili smo samo jedan frazem koji naziva groblje: *aleja islužonih* dosl. 'aleja wysłużonych'. Naišli smo na njega u rječniku hrvatskog žargona (2001:9). Poljski izraz *aleja zasłużonych* je stručni naziv koji znači: „miejscie na cmentarzu, gdzie znajdują się groby osób wybitnych” (Dubisz (ur.) 2002) dosl. 'mjesto na groblju gdje se nalaze grobovi istaknutih osoba'. Prema tome spomenuta fraza ima značenje isto kao i hrvatska *aleja zaslužnih građana* što nije podudarno s grobljem.

U poljskom jeziku nekad su postojali eufemizmi: *księżę podwórko* dosl. 'popovo dvorište' i *księża obora* dosl. 'popova štala' u značenju groblja. Čak i rječnik izdavačke kuće PWN iz 2005. uz leksikografsku odrednicu „przestarz.” (dosl. 'zastarjeli') bilježi izraz *patrząc (oglądać się) na księżą oborę*²⁴ dosl. 'gledati u popovu štalu' u značenju „być bliskim śmierci” (2005:345) dosl. 'biti blizu smrti'. U članku F. Črneka (1927:18) pojavljuje se naziv *popowa baśca*, dosl. 'księży ogródek' koji nakon 66 godina navodi A. Dąbrowska (1993:109), ali to je ipak veoma zastarjeli izraz i stoga ga današnja frazeografija više ne bilježi.

U uporabi je i drugi eufemizam koji imenuje smrt – to je frazeološka sveza koja se temelji na metonimiji: *otići na Mirogoj*, tj. „umrijeti” dosl. 'pojechać na Mirogoj', tj. 'umrzeć' u kojem je Mirogoj sinonim groblja²⁵.

²³ Isti frazem podrazumijeva i „onaj svijet”.

²⁴ Bilježi ga i multimedijalni *Słownik idiomów polskich* PWN.

²⁵ Vidi bilješku br. 15.

Čini se ipak da je taj naziv više eufemizam koji imenuje smrt, a ne groblje.²⁶

Poljska frazeografija bilježi i pogrdni izraz *aleja (park) sztywnych* dosl. 'aleja ukočenih'²⁷. U rječniku S. Skorupke možemo naći i frazu *pochować (pogrzebać) w poświęconej (nie poświęconej) ziemi* (1987:836) dosl. 'pokopati (sahraniti) u posvećenoj, (neposvećenoj) zemlji' u kojem je sastavnica *poświęcona ziemia* dosl. 'posvećena zemlja' možebitno sinonim groblja.

7. SPROVOD

Eufemistična frazeologija vezana uz sprovod prilično je raznovrsna. Ovdje se nalaze ne samo zamjenski izrazi koji imenuju sprovod nego i sve aktivnosti koje ga prate, dakle nošenje crnine, opraštanje od pokojnika, čak i prethodna javna objava smrti.

Sprovod je prije svega *posljednji (vječni) put* dosl. 'ostatnia (wieczna) droga', polj. *ostatnia droga*, iako rječnik žargona navodi i druge sintagme: *grobareva pjesma* dosl. 'pieśń grabarza'; *mrtva vojska* dosl. 'martwe wojsko' te *posmrtni marš* dosl. 'pośmiertny marsz' (2001:351). Prisustvovanje pogrebu opisuje se frazemima: *czwaci posljednju stražu* dosl. 'trzymać ostatnią straż'; *ispratiti koga na posljednji počinak*, polj. *odprowadzić kogo na wieczny spoczynek (na miejsce wiecznego spoczynku)*; *odavati / odati (ukazivati / ukazati) komu posljednju počast* dosl. 'oddawać / oddać (pokazywać / pokazać) komu ostatni hołd'; *otpratiti koga na posljednji put* dosl. 'odprowadzić kogo na ostatnią drogę'; *położyć koga u grob* dosl. 'położyć kogo do grobu', polj. *złożyć zmarłego (ciało) do grobu*. Sahranjivanje imenuje frazem: *prekriżiti komu ruke* dosl. 'skrzyżować komu ręce' i eufemizam: *primila koga zemlja* dosl. 'ziemia kogo przyjęła'. Osobno opraštanje od pokojnika opisuje sintagma: *učiniti komu posljednji dug*, polj. *oddać komu ostatnią usługę*. Na temelju poljskih izraza *złożyć zmarłego (ciało) do grobu* dosl. 'położyć pokojnika (tijelo) u grob' i *oddać komu ostatnią usługę* dosl. 'učiniti kome posljednju uslugu' nastali su nazivi za sprovod: *złożenie do grobu* (dosl. 'polaganje u grob') te *ostatnia postuga* (dosl. 'posljednja posługa').

U navedenim primjerima pokojnik je objekt pogrebnog obreda, ali u poljskom jeziku postoje i frazemi u kojima on postaje subjekt, npr.:

²⁶ Usporedi sa sličnom opaskom A. Dąbrowske (1993:107) na temu poljskog frazema *pojechać na Powązki*.

²⁷ Rječnik hrvatskog žargona navodi *bulevar spruženih* (2001:25).

spocząć w grobie dosl. 'počinuti u grobu', *spocząć w ziemi* dosl. 'počinuti u zemlji', *spocząć gdzie na wieki* dosl. 'počinuti gdje na vjekove'.

Pokojnikove bližnje poslije njegove smrti obuzimaju tuga i žalost što simbolički izriču eufemistični frazemi: *biti u crnini* dosl. 'być w czerni', polj. *być w żałobie*; *metnuti (nositi) crninu* dosl. 'narzucić (nosić) czerni', polj. *przywdziać (wdziać, nosić) żałobę*; *obući se u crno* dosl. 'ubrać się w czerni'; *uwiti se u crno* dosl. 'owinać się w czerni', polj. *okrywa się* kto *żałobą*. Pokojnik može biti subjekt u rečenici, dakle osoba koja navodi druge da zbog njega nose crninu, kao u primjeru: *zaviti koga u crno* dosl. 'zawinać kogo w czerni', polj. *okryć kogo żałobą*.

U poljskom jeziku postoji uz to ustaljena sintagma koja ožalošćenima prenosi riječi utjehe nakon gubitka bliske osobe: *Bóg dał, Bóg wziął (zabrał, zabrać raczył)* dosl. 'Bog je dao, Bog je uzeo'.

Frazeološki rječnik J. Matešića (1982:798) bilježi i frazem *odzvoniti (povući)* komu *posmrtno zvono (posmrtna zvana)* dosl. 'zadzvoniti (pociagnąć) komu pośmiertnym dzwonem' koji podrazumijeva javnu objavu o nečijoj smrti. Poznat je i ironični naziv *mrtoačka razglednica* dosl. 'trupia widokówka' koji je sinonim za nekrolog.

Čak je i samo spominjanje pokojnika poslije njegove smrti donekle tabu, ipak poznata je uzrečica: *De mortuis aut bene, aut nihil* (*O mrtvima sve najbolje*, polj. *O zmarłych należy mówić dobrze, albo wcale*, Jędraszko (1997:81) koja skreće pozornost na kulturni imperativ iskazivanja poštovanja preminulima. Kršenje te zabrane izraženo je u frazeološkoj svezi *protresati čije kosti* dosl. 'przetrzeć czyje kości' i implicira neprikladno spominjanje preminulog. Zanimljivo je kako „reakciju” pokojnika na njegovo obeščaćenje opisuje podsmješljiv eufemizam: *okrenuo (prevrnuo) bi se u grobu tko* dosl. 'obróciłby się (przekręciłby się) w grobie kto', polj. *przewraca się (przewróciłby się) w grobie* kto.

Iskazivanje poštovanja preminulom očituje se u uporabi sljedećih uzrečica: *Počivao (počivala) u miru <božjem>* dosl. 'Niech spoczywa w pokoju <bożym>', polj. *Niech spoczywa (odpoczywa) w (s)pokoju <!>*. Poljsko-hrvatski rječnik bilježi još izraz: *Neka komu je laka zemljica* (2002b:1069) dosl. 'Niech komu będzie lekka ziomka', poznat je i oblik: *Neka komu je laka hrvatska zemlja* dosl. 'Niech komu będzie lekka chorwacka ziemia' te *Neka komu je laka zemlja*, polj. *Niech komu ziemia*

*lekką będzie*²⁸, ipak hrvatska frazeografija ih ne bilježi. Isto je i s drugim hrvatskim uzrečicama koje se rabe u sličnim okolnostima: *Pokoj vječni daruj mu Gospodine* dosl. 'Daruj mu Panie wieczny pokój', *Neka svoju dušu odmori* dosl. 'Niech da odpocząć swojej duszy', polj. *Pokój jego duszy*, kao i poljskim: *Panie, świeć nad jego duszą* dosl. 'Gospodine, sij nad njegovom dušom' koju ne navodi nijedan od poljskih frazeoloških rječnika koje smo podvrgnuli analizi. Razlog tome je činjenica da navedene uzrečice imaju strukturu rečenice.

8. ZAKLJUČAK

Spoznaja da nije moguće izbjeći smrt niti je zaustaviti, pojačava ljudsku žalost. Stoga njezino tabuiziranje ne čudi čak ni u slučaju visoko civiliziranih društava u današnje doba. Sam tabu ostao je nepromjenjiv tijekom stoljeća, promijenila se jedino njegova motiviranost, jer je došlo do prelaska „od sadržaja *nenarušivo, sacer* do sadržaja *taj koji se iz raznih razloga treba izbjegavati, inconvenant*“ (Widłak 1963:90) [prijevod autora].“ Smrt je ipak sastavni dio života, stoga nije moguće potpuno izbjeći njezino spominjanje. Da se smanji nelagoda koja prati suočavanje s ovom temom, jezici su razvili stilistička sredstva – koja su zaobilaženje, prekrivanje ili ublažavanje koncepta tabua, opće poznata kao eufemizmi, među kojima brojnu skupinu čine eufemistični frazemi. K. Długosz (1991:81) piše da su eufemizmi svojevrsno jezično stvaralaštvo koje pokazuje kako se može se govoriti o smrti a da ju se ne imenuje doslovno.

Eufemizmi nisu (osim nekoliko iznimaka) neutralne riječi. Podrazumijeva se da su pozitivno obilježeni i trebaju izazivati takve konotacije (Dąbrowska 1993:56). A to se ostvaruje na dva načina – ublažavanjem groze smrti putem njezina uzvišenja ili bagateliziranjem putem šale. Prvi pothvat najčešće se temelji na dozivanju pozitivnih asocijacija. Pozivanje na vjeru i ustaljenu simboliku rezultira jačanjem distance prema smrti jer umanjuje strah i osjećaj nemoći. Smiruje nas uvjerenje da preminuloga čuvaju božja bića i da je oslobođen zemaljskih briga. S druge strane, podrugljivi eufemizmi sugeriraju da smrt pošiljatelju ne znači ništa, ne preza ni od ismijavanja, što opet umanjuje jezu od njezine pojave. Tako trivijalizirana smrt čini se nije više razlog za

²⁸Usporedi s tradicionalnom inskripcijom na latinskim spomenicima: *Sit tibi terra levis*.

strah. Frazeološke sveze iz prve skupine pretežno su književni izrazi, dok druge pripadaju razgovornoj inačici jezika.

I hrvatski jezik razvio je dvije skupine eufemizama – uzvišene i podsmješljive. Oni su većim dijelom slični poljskom jeziku, što potvrđuje zajedničko kulturno nasljeđe. U rijetkim slučajevima slična se slika smrti ostvaruje putem drukčije sintaktičke strukture ili uz pomoć drugih sastavnica koje su ipak u sinonimiji s ekvivalentima poljskih riječi. Semantički pomaci su rijetki, kao npr. u izrazu *vječni odmor* koji se može doslovce prevesti kao ‘wieczny odpoczynek’, no ipak njegovo značenje ne dopušta da se kao njegov parnjak rabi poljski frazem *wieczny odpoczynek*. Hrvatskom jeziku još je na raspolaganju cijeli niz frazeoloških sveza koje opisuju ubijanje, a koje više nisu eufemizmi. Većim su dijelom neprevedive na poljski jezik.

Provedena analiza pokazala je da je fond kako hrvatskih tako i poljskih frazeoloških sveza koje se odnose na nazivlje smrti vrlo bogat, prije svega zato što je smrt pojava s kojom će se prije ili poslije suočiti svaki čovjek. To suočavanje snažan je psihički doživljaj koji prati kumulacija negativnih emocija, kao što su tuga i bol, ali i uvreda, protivljenje, nepristanak na patnju koja nam je zadana bez jasnog razloga ili krivnje. Zaokupljenost smrću izaziva prirodnu potrebu ublažavanja boli koja je prati. Ta potreba poznata je svim ljudima, bez obzira na nacionalnost, mentalitet, povijest, kulturu i jezik, što opisuje i sljedeći navod: „Smrt je vjerojatno jedna od pojava koja najviše zaokuplja čovjekovu pažnju, ali o kojoj se istodobno i ne želi odviše razmišljati. Naime, od trenutka rođenja započinje proces starenja pa nitko ne može pobjeći od smrti te su zato barem u tome završnome činu života svi ljudi jednaki.“ (Opašić i Gregorović 2010:56).

LITERATURA:

- Bąba Stanisław (1986): *Twardy orzech do zgryzienia czyli o poprawności frazeologicznej*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Borkowski Igor (2000): *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, [u:] Anna Dąbrowska i Janusz Anusiewicz (ur.), *Językowy obraz świata i kultura* 13, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, str. 343-354.
- Črnek F. (1927): *Ze studiów nad eufemizmami w językach słowiańskich*, Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie VII, br. 1, str. 15-21.

- Dąbrowska Anna (1993): *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Długosz Kazimierz (1991): *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Dudek-Szumigaj Agnieszka (2008): *Eufemizmy śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych wybranych nekropolii prawosławnych Wołynia*, [u:] Feliks Czyżewski, Anna Tyrpa (ur.), Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, str. 201-209.
- Engelking Anna (1984): *Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*, Przegląd Humanistyczny 4, str. 115-129.
- Herej-Szymańska Krystyna (2002): *Czasowniki ze znaczeniem 'umierać' w gwarach bułgarskich*, [u:] Jerzy Rusek, Wiesław Boryś, Leszek Bednarczuk (ur.), Dzieje Słowian w świetle leksyki. Pamięci Profesora Franciszka Sławskiego, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, str. 389-396.
- Jędraszko Czesław (1997): *Łacina na co dzień*, Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Krawczyk-Tyrpa Anna (1996): *Tabu i eufemizmy we frazeologii*, [u:] Problemy frazeologii europejskiej I, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, str. 81-92.
- Krzyżanowska Anna (1996): *Eufemiczne wyrażanie śmierci w języku polskim i francuskim*, [u:] Problemy frazeologii europejskiej I, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, str. 93-98.
- Kuna Branko (2007): *Identifikacija eufemizama i njihova torba u hrvatskom jeziku*, Fluminensia 19, br. 1, Rijeka: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 95-113.
- Leszczyński Zenon (1988): *Szkice o tabu językowym*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Marciniak Renata (2008): *Określenia śmierci i umierania w inskrypcjach nagrobnych cmentarzy w Łowiczu i Złakowie Kościelnym*, [u:] Feliks Czyżewski, Anna Tyrpa (ur.), Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, str. 181-200.
- Opašić Maja, Gregorović Maja (2010): *Smrt u hrvatskoj frazeologiji*, Croatica et Slavica Iadertina 6, Zadar: Sveučilište u Zadru, str. 55-71.
- Sandomirska Irina (2000): *O metaforach ŻYCIA i ŚMIERCI w języku rosyjskim*, [u:] Anna Dąbrowska i Janusz Anusiewicz (ur.), Językowy obraz świata i kultura 13, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, str. 355-367.
- Tokarski Ryszard (1984): *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*, Warszawa: PWN.
- Widłak Stanisław (1963): *Tabu i eufemizm w językach nowożytnych*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego 22, str. 89-102.
- Wysoczański Włodzimierz (2012): *Umieranie i śmierć. Wielowymiarowość językowa*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Leksikografski izvori:

- Anusiewicz Janusz, Skawiński Jacek (2000): *Słownik polszczyzny potocznej*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bąba Stanisław, Liberek Jarosław (2002c): *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dubisz Stanisław (ur.) (2002a): *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kłosińska Anna, Sobol Elżbieta, Stankiewicz Anna (ur.) (2009): *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lebda Renarda (2005): *Nowy słownik frazeologiczny*, Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Językowe.
- Matešić Josip (1982): *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Menac Antica, Fink-Arsovski Željka, Venturin Radomir (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: FF press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Menac Antica, Pintarić Neda (1986): *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik*, „Mali frazeološki rječnici 3“, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
- Moguš Milan, Pintarić Neda (2002b): *Poljsko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Müldner-Nieckowski Piotr (2004): *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy*, Warszawa: Świat Książki.
- Multimedialny Słownik frazeologiczny Wydawnictwa Naukowego PWN, 2010.
- Multimedialny Słownik idiomów polskich Wydawnictwa Naukowego PWN, 2010.
- Sabljak Tomislav (2001): *Rječnik hrvatskoga žargona*, Zagreb: Impresum.
- Skorupka Stanisław (1987): *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Stępiak Klemens (1993): *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn: Puls.
- Uniwersalny słownik języka polskiego na web-stranici izdavačke kuće Wydawnictwo Naukowe PWN*; <http://usjp.pwn.pl/>
- Vrgoč Dalibor, Fink-Arsovski Željka (2008): *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik: kazalo engleskih i hrvatskih frazema. Croatian-English dictionary of idioms: index of English and Croatian idioms*, Zagreb: Naklada Ljevak.

EUPHEMISTIC PHRASES AS A MANIFESTATION OF LANGUAGE TABOO

(BASED ON EXAMPLES OF IDIOMATIC EXPRESSIONS FROM THE SEMANTIC FIELD OF DEATH IN POLISH AND CROATIAN)

The main purpose of this paper is to document Croatian euphemistic phrases which belong to the word field of death and to compare them with Polish lexical items. The analyzed idiomatic expressions were

selected from dictionaries of idioms all of which have been published during the last twenty years. They were then divided into seven subject areas : Dying (a natural death); A sudden death (killing, murdering, death penalty); A conception of death; A suicide; A coffin; A cemetery; A funeral. Comparing these idiomatic expressions allowed us to demonstrate that phraseology is a common ground for related Slavic languages which are united by a cultural community.

Key words: equivalent, euphemism, phrase, metaphor, metonymy, death, taboo.